

APORTACIONS AL CONEIXEMENT DELS PERÍODES BRONZE FINAL - PRIMERA EDAT DEL FERRO A LA COMARCA D'OSONA

per Miquel MOLIST I MONTANYÀ*

Presentació

Des de fa uns vint anys, una sèrie d'estudis han centrat la seva atenció en els períodes Bronze Final-Primera Edat del Ferro (cronologia aprox. 1200 - 600 a.C.), els quals han permès un desenvolupament important dels coneixements que tenim d'aquests períodes. La Catalunya dels Altiplans i especialment la comarca d'Osona ha escapat a aquesta onada i les informacions de què disposem són realment mínimes.

Aquesta comunicació vol omplir una mica aquest buit donant a conèixer elements inèdits o bé mal coneguts. Ens limitarem voluntàriament a la presentació de les troballes procedents de jaciments a l'aire lliure. Cinc són els jaciments analitzats: Collsavenc (Tavertet), Puigcebró (Roda de Ter), Rec de la Fíbula (Savassona), Can Caseta (Manlleu) i El Turó de les Mentides (Folgueroles).

La informació de cada un d'ells és molt desigual, fruit de les circumstàncies concretes de cada troballa. La majoria d'elles provenen de descobertes casuals, majorment realitzades per afeccionats i, per tant, amb moltes limitacions. En dos d'aquests jaciments la posterior realització d'excavacions amb rigor ha donat una major precisió.

COLLSAVENC (Tavertet)

El lot de materials procedent de Collsavenc fou localitzat per J. Sanglas¹ el 1978, en ampliar-se la carretera que des de Tavertet porta a Rupit. Van aparèixer en un pla que es troba al peu de la vessant sud del Puig Segura i a pocs metres del començament del cingle que dona vers la Vall de Sau, a l'oest del poble de Tavertet.

El material arqueològic fou recollit en diferents indrets i de forma desordenada, a mesura que les eines mecàniques els feien sorgir. Així, el plat/tapadora va aparèixer aïllat i els fragments acanalats i les incisions, junt amb els diferents fragments de

* Les il·lustracions de les làmines han estat realitzades per Fina Solà.

1. Agraïm a J. Sanglas la informació i les facilitats per a l'estudi d'aquests materials.

vores i els fragments de bronze, en un mateix lloc distant uns 4-5 m. de l'anterior. En una nova ampliació de la carretera foren localitzats noves restes ceràmiques a una distància d'uns 10 m. de les troballes anteriors.

Material arqueològic

CERÀMICA: El material ceràmic és el més nombrós i està constituït per uns 60 fragments diferents a més d'un plat/tapadora quasi complet. Tots els fragments han estat elaborats a mà, amb pastes compactes, de colors foscos que van del marró al gris negrós. La pasta de la ceràmica és de qualitat arenosa amb abundant desgreixant de petit tamany, format per quars i feldespat, bàsicament.

L'acabat de la superfície dels vasos és ben acurat: així, la majoria de fragments presenten les superfícies polides a l'interior, mentre que a l'exterior n'existeixen d'altres d'aspecte rugós o inacabat. L'acabat espatulat hi és també present, encara que poc nombrós. Les tonalitats de les superfícies tornen a ser fosques, i varien dels tons marrons als grisos.

Decoracions. L'única tècnica decorativa representada a Collsavenc és l'acanalada. Aquesta es realitza a la part superior del vas, per sota la inflexió coll/panxa i sense arribar mai a la carena. També es troba a l'interior del plat/tapadora. Els diferents tipus són:

- Acanalats amplis horitzontals (plat/tapadora) (lâm. I Fig. 1)
- Solcs acanalats estrets i suaus horitzontals que es combinen amb línies empreses amb motiu d'oves (Lâm. I Fig. 3).
- Acanalats estrets i suaus formant motius rectangulars que es combinen amb impressió suau de punts i acanalats oblics a la part inferior (Lâm. I Fig. 4-5-6).

Formes. S'ha pogut localitzar una sola forma completa. Es tracta d'un plat/tapadora amb parets divergents amb perfil rectilini, amb fons pla a l'exterior i lleugerament umbilicat a l'interior. A la part superior, prop del llavi, presenta una doble perforació, amb la finalitat de suspensió.

Els diferents fragments amb forma han estat analitzats segons el sistema de classificació de B. Dedet y M. Py².

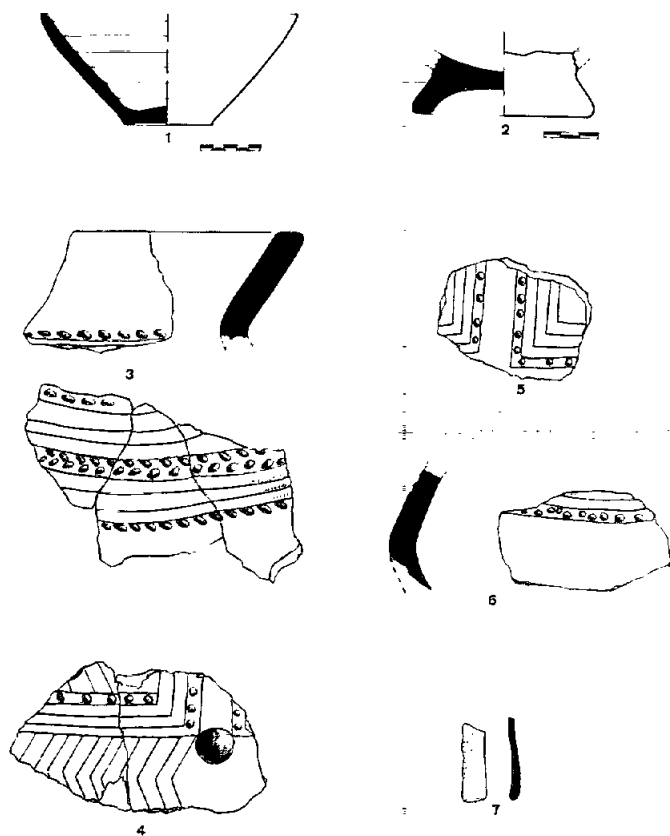
Així, per a les vores i d'acord amb el tipus de classificació proposada diferenciem dues variables: el llavi o extremitat de la vora i la vora pròpiament dita.

Tipus de llavi:

1. Llavi arrodonit (2 ex.)
2. Llavi arrodonit espesseït (1 ex.)
4. Llavi aplanat horitzontal (3 ex.)
7. Llavi aplanat espesseït horitzontal (1 ex.)
8. Llavi aplanat espesseït oblic a l'interior (1 ex.)
9. Llavi aprimat (2 ex.)

2. B. DEDET i M. PY: *Classification de la ceramique non tournée protohistorique du Languedoc Méditerranéen*, «Revue Archeologique de Narbonnaise», Supl. 4, 1975.

A Catalunya aquest sistema ha estat utilitzat per E. PONS i BRUN: *La Fonollera*. Publicacions del S.T.I.A., Girona 1977 i per A. TOLEDO: *La Cova de les Monges. Un habitacle de l'Edat del Bronze*, «CYPSELA» n.º 4, pàg. 69-89, Girona 1982.

Làmina 1
Jaciment de Collsavenc (Tavertet)

Tipus de vora:

C. Vora secant inclinada a l'exterior de parets còncaves (2 ex.)

D. Vora secant inclinada cap a l'exterior de parets rectilínies (8 ex.)

Un sol exemplar d'aquestes vores presenta bisell.

Les bases estan representades per dues variants: 1 exemplar de fons pla sense vorell i un peu baix divergent (Làm. 1 Fig. 2).

METALL. Dos fragments de dimensions reduïdes en bronze foren recollits. El primer presenta una forma rectangular de secció semicircular aplanada, amb decoració puntillada en la seva cara superior, el qual podria ser interpretat com un fragment de braçalet (lám. 1 Fig. 7). El segon consisteix en una simple làmina.

ALTRES MATERIALS. Fragments petits d'os calcinat sense possibilitat d'identificació.

PUIGCEBRÓ (Roda de Ter)

El Turó de Puigcebró es troba situat al marge esquerre de la confluència del riu Gurri amb el Ter. Format per margues, presenta un relleu escarpat pel costat de ponent, fruit de l'acció erosiva del riu, mentre que pel costat de llevant es presenta en pendent suau.

Aquest turó, conegut per altres descobertes arqueològiques³, proporcionà als voltants de 1958 una sèrie de restes arqueològiques descobertes de manera fortuïta pel propietari del terreny y recollides per R. Solé⁴. La troballa se situa en el pla que corona el turó dividida en dos grups d'acord amb els dos forats que es realitzaren en una distància d'uns 20 mts. entre ells. El material resta, avui, dipositat al Museu Episcopal de Vic i procedirem al seu inventari.

Material arqueològic.

CERÀMICA. Constituït essencialment per material ceràmic amb alguna resta òssia d'identificació difícil però sense presentar traces de combustió. La ceràmica és totalment realitzada a mà, amb tonalitats fosques que anirien del marró al gris fosc. La pasta és compacta amb desgreixant de quars de petit tamany i abundós.

L'acabat sol ésser acurat a l'interior, amb allisats o polits, aquests darrers els més nombrosos. Les superfícies exteriors presenten uns tipus d'acabats més variats: allisat, pentinat i polit es reparteixen equitativament el major nombre, mentre que els grollers són reduïts. El color exterior es presenta unificat en dos tons: marró i gris fosc. A nivell de gruix de parets, tots els fragments solen tenir entre 7 i 10 mm., excepció feta de dos exemplars que sobrepassen els 12 mm.

Decoracions. Les diferents tècniques decoratives aparegudes a Puigcebró són:

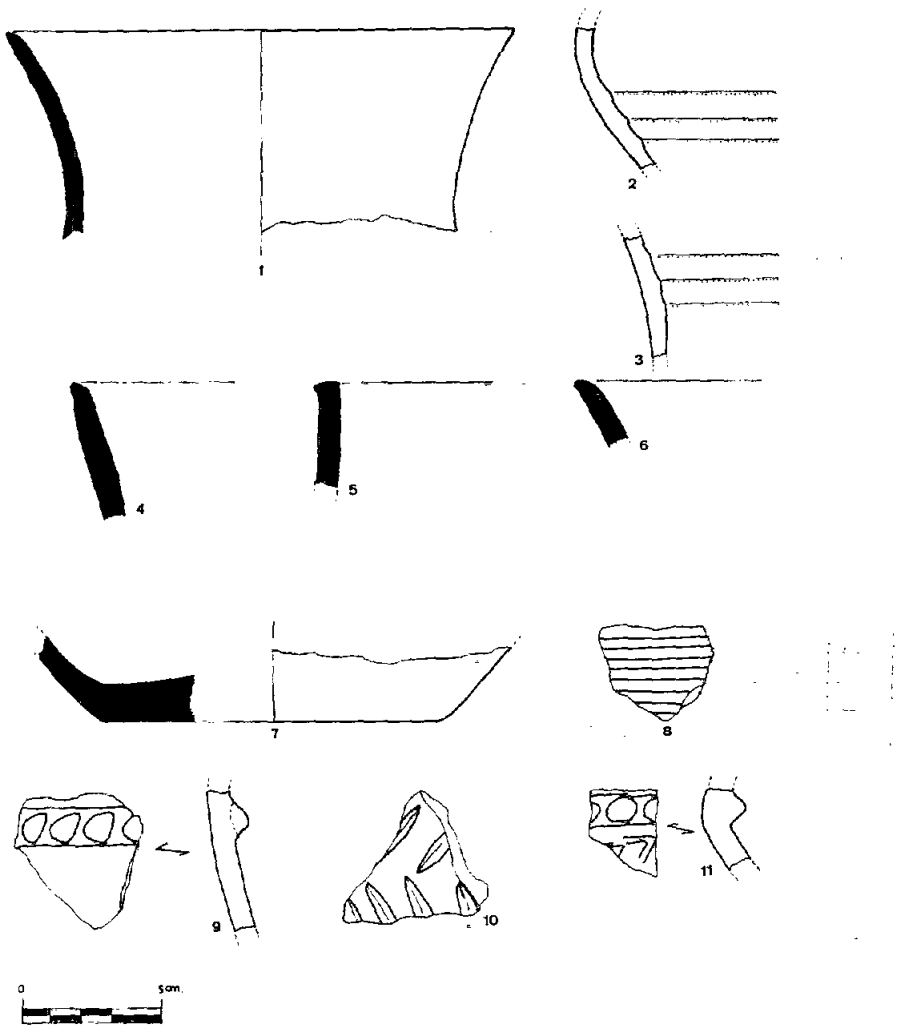
— Tècnica incisa.

— Incisions amb el motiu de l'espina de peix. (Làm. 2 Fig. 10)

— Incisions suaus horitzontals a la superfície exterior del vas. (Làm. 2 Fig. 8).

3. R. SOLÉ: *El jaciment neolític de Puigcebró*, «AUSA», vol. II pàg. 390.

4. Agraïm al Sr. R. Solé les informacions i facilitats proporcionades.

Làmina 2
Puigcebró (Roda de Ter)

- Tècnica dels acanalats.
 - Acanalats amplis horitzontals a la part exterior i superior del vas (Làm. 2 Fig. 2-3).
 - Acanalats estrets i suaus de línies paral·leles i horitzontals.
- Decoració plàstica.
 - Cordó amb impressió digital a la inflexió coll/panxa (Làm. 2 Fig. 9).
 - Cordó imprès associat a incisions amb el motiu d'espina de peix (Làm. 2 Fig. 11).

Formes. Les vores presents són:

- Tipus D. vora secant inclinada cap a l'exterior de parets rectilínies (2 ex.) (Làm. 2 Fig. 4).
- Tipus C. vora secant inclinada a l'exterior i parets còncaues (1 ex.) (Làm. 2 Fig. 1).
- Tipus F. vora secant amb perfil rectilini (1 ex.).

El tipus de llavi més nombros és l'aplanat horitzontal (2 ex.), també trobem els aprimats (1 ex.) i arrodonits (1 ex.).

Fou trobat un sol tipus de base, corresponent a un fons pla sense vorell (Làm. 2 Fig. 7).

REC DE LA FÍBULA (Savassona)

El jaciment del Rec de la Fíbula és situat dins l'àrea arqueològica de Savassona. Emplaçat a la part N. E. del Turó de Sant Feliu, està format per un conjunt de diàclasis de grans dimensions, reomplertes amb els sediments procedents de l'erosió dels materials que formen el pla del turó. Les restes arqueològiques que presentem provenen de les excavacions realitzades per l'afecionat R. Solé en els anys 1950 en aquesta àrea. Desconeixem tota referència estratigràfica precisa. Els sondeigs realitzats el 1981 en aquesta zona proporcionaren l'existència d'un estrat (cala núm. 2, estrat III i IV) associable a aquests materials⁵.

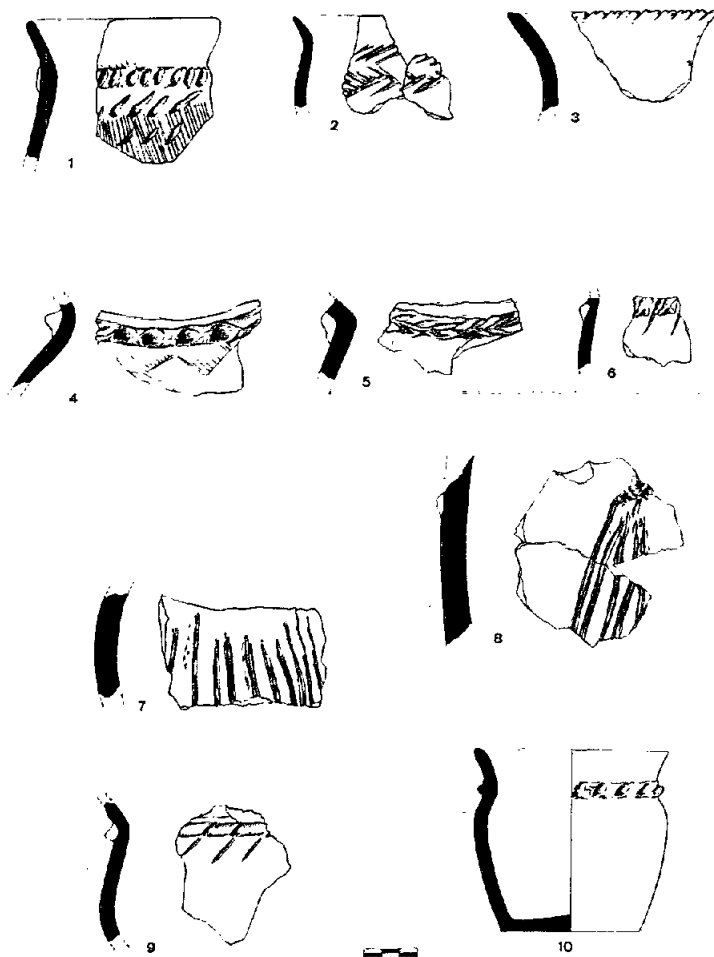
Material arqueològic.

Està constituït per un lot ceràmic de 80 Fragments, tots ells elaborats a mà. Tenen unes tonalitats marró-vermelloses amb tendència a l'ocre, així com tonalitats més fosques tirant a gris fosc. Les pastes són granuloses, poc compactes, amb desgrentant abundós, de tamany petit i mitjà i format per quars i quarsites majorment, amb tonalitats clares.

L'acabat de les superfícies és acurat. A l'interior el tipus allisat i el polit es reparteixen la major part dels fragments i es troben solament 2 exemplars grollers. A l'exterior el tipus més utilitzat és l'allisat i es troben pocs fragments amb acabat polit i groller. Cal remarcar l'existència de dos fragments amb acabat pentinat.

Decoracions. El tipus de decoració més abundosa és la plàstica (23 ex.). Dins d'aquest grup hem distingit:

5. Veure la comunicació de BUXÓ-CRUELLS-ESPADALER i MOLIST: *Noves aportacions al coneixement del jaciment arqueològic de Savassona*, en aquest mateix volum.

Làmina 3
 Jaciment Rel de la Fíbula (Tavèrnoles)

- Cordó imprès: motiu digital (12 ex.)
- Cordó imprès: motiu càrdium (2 ex.)
- Cordó múltiple: motiu digital i càrdium (2 ex.)
- Cordó incís: motiu espina de peix o simples incisions que envaeixen el vas. (3 ex.) (Làm. 3 Fig. 5-6-9).
- Mugrons de distribució irregular cobrint la superfície exterior del vas (1 ex.).
- Cordó imprès + incisions:
 - Cordó imprès + triangles incisos molt suaus, amb ratllat interior (Làm. 3 Fig. 4).
 - Cordó imprès + incisions (2 ex.). Un d'ells amb acabat pentinat (Làm. 3 Fig. 1).
- La tècnica impresa.
 - Motiu circular (1 ex.)
 - Motiu ditades (2 ex.) Present també en el llavi (Làm. 3 Fig. 3).
 - Motiu càrdium (2 ex.).
- La tècnica incisa. Apareix poc representada i amb els motius següents:
 - Motiu espina de peix (1 ex.) (Làm. 3 Fig. 2).
 - Incisions irregulars amb pua múltiple (2 ex.) (Làm. 3 Fig. 7-8).
 - Incisions irregulars punta roma (1 ex.).

Formes. El tipus de forma més representada és el vas tancat a coll divergent o paral·lel amb cos globular i base plana. Normalment presenta cordó imprès a la inflexió coll/panxa i s'escampa a vegades la decoració incisa o impresa a la part superior del cos, la qual arriba en casos aïllats a cobrir tota la superfície (Làm. 3 Fig. 10).

L'anàlisi segons la classificació seguida dóna:

Vores:

Tipus D. vores secants inclinades a l'exterior en parets rectilínies (7 ex.).

Tipus F. vora secant vertical de perfil rectilini (4 ex.).

Llavi:

Tipus 1. Llavi arrodonit (6 ex.)

Tipus 4. Llavi aplanat horitzontal (2 ex.)

Tipus 7. Llavi aplanat espesseït horitzontal (1 ex.)

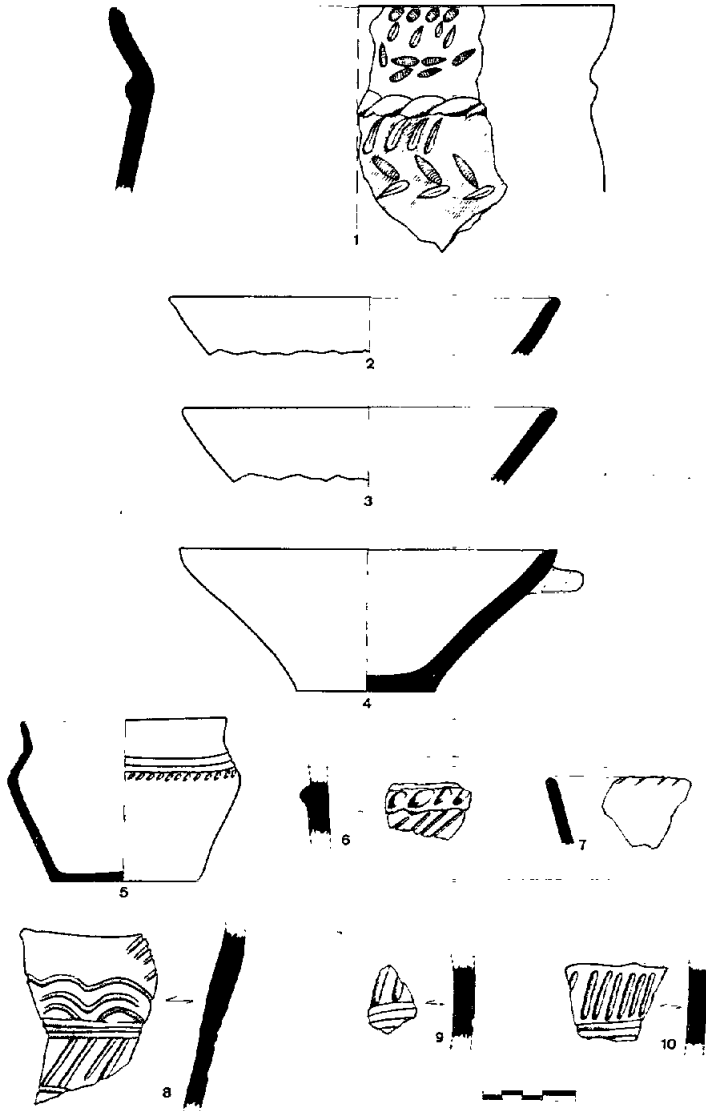
Tipus 9. Llavi aprimat (2 ex.)

CAN CASETA (Manlleu)

El lot de ceràmiques que avui presentem fou trobat per J. Gudiol el 1921. La situació de la troballa és poc precisa: així parlà que es realitzà a peu de la carretera que uneix Manlleu i Vic, en terreny del mas Furugull, prop del poble de Manlleu. El fet que les caixes que contenen els materials en el Museu Episcopal de Vic tinguin inscrit el nom de Can Caseta, ens ha fet decidir a conservar aquest nom per a la denominació del jaciment.

La descripció de la troballa és, també, poc precisa, ja que esmenta la presència barrejada de terres, cendres, atuells a mà junt amb carbons, alguns ossos humans no cremats i fragments de lloses⁶. Els autors de l'excavació interpreten la troballa com

6. Veure J. M. GUDIOL: *Excavacions a Manlleu*, «Butlletí del Centre Excursionista de Vic»,

Làmina 4
Can Caseta (Manlleu) Sepultura 1921

una necròpolis, si bé l'existència barrejada d'ossos humans i de restes d'urnes amb plats/tapadores els fa dubtar del ritus utilitzat i els fa veure una possible convivència dels dos ritus: incineració i inhumació.

Material arqueològic.

CERÀMICA. El material conservat està compost per uns 90 fragments de ceràmica elaborats a mà en la seva totalitat. Les pastes solen ésser compactes, ben cuites, amb abundant desgreixant de petit tamany i compost normalment per quars i feldespat.

L'acabat de les superfícies és ben acurat. La major part tenen l'interior polit o espatulat. Els allisats són nombrosos. A l'exterior, els tipus groller i pentinat són els més nombrosos i n'existeixen alguns d'allisats. Les tonalitats són fosques i irregulars, gris-fosc i marró fosc són les més freqüents. La tonalitat marró-vermell hi és també representada.

Decoracions. El tipus de decoració més utilitzada és la plàstica. Dins d'aquesta podríem distinguir:

- Cordó imprès, motiu digital (6 ex.).
- Triple cordó horitzontal imprès amb motiu digital (1 ex.).
- Cordó imprès (motiu digital) + incisions obliqües a l'inici del cos (1 ex.) (Làm. 4 Fig. 6).
- Cordó imprès (motiu digital) + impressió de petxina (1 ex.) (Làm. 4. Fig. 1).
- Cordó imprès (motiu càrdium) + impressió de petxina + incisions en ziga-zaga (1 ex.).

La tècnica decorativa amb acanalats també hi és representada:

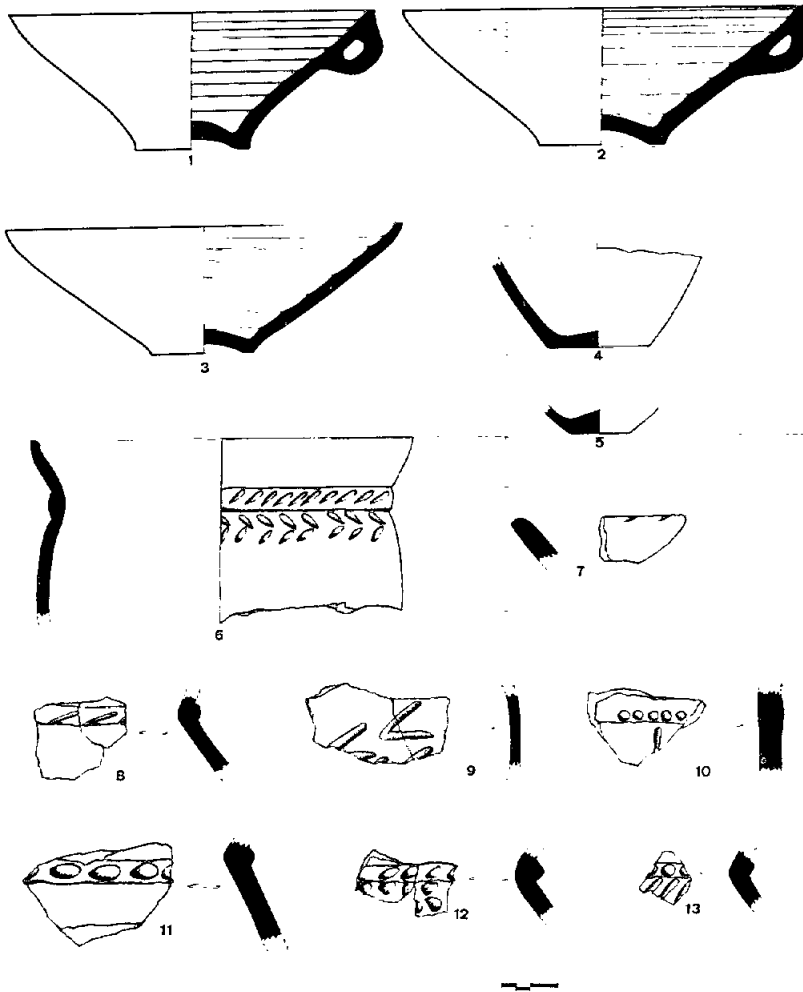
- Acanalats estrets i suaus combinant-se amb línia d'impressions. (Làm. 4 Fig. 5).
- Acanalats estrets i suaus combinant-se horitzontalment i obliquament (Làm. 4 Fig. 8-9-10).

La tècnica impresa aïlladament la trobem amb motiu de càrdium o bé unguar al llavi. (Làm. 4 Fig. 7) (3 ex.).

Formes. Apareixen diferents fragments que completen tres vasos tancats —urnes— de coll divergent, cos lleugerament globular i fons pla. Aquests solen presentar una decoració complexa: cordó a la inflexió coll/panxa, decorats amb impressions o incisions (motiu digital o càrdium); la vora i el cos reben també un tractament decoratiu amb impressions de petxina o incisions de tipus ziga-zaga que tenen a vegades un acabat per pentinat (Làm. 4 Fig. 1).

Un altre tipus seria el vas obert baix, amb vora lleugerament divergent, carena i fons pla. Presenta decoració d'acanalats combinant-se amb impressions (Làm. 4 Fig. 5). Els plats/tapadores a parets divergents i perfil rectilini i fons pla amb nansa horitzontal de secció circular no tenen decoració de cap tipus (Làm. 4 Fig. 4).

Dels diferents fragments amb forma que corresponen a vores de tipus C (2 ex.) i

Làmina 5
Turó de les Mentides (Folgueroles)

tipus D (3 ex.) (Làm. 4 Fig. 2-3), els llavis són arrodonits (2 ex.), aprimats (1 ex.) o bé aplanats horitzontalment. Apareixen també vores bisellades. Els fragments de base corresponen a fons plans sense vorell.

L'excavació de salvament del jaciment ibero-romà de Can Caseta per part de Dolors Molas i Font i Elisabet Huntingford proporcionà un estrat inferior (estrat II-III) amb materials arqueològics del mateix tipus dels que acabem de descriure. Les formes i decoracions es repeteixen de manera gairebé idèntica. Molas i Huntingford, donades les característiques de l'estrat, el consideren d'aportació, lligat a la presència d'un poblat en una zona pròxima⁷.

TURÓ DE LES MENTIDES (Folgueroles)

Aquest turó, situat prop del sepulcre megalític de Puig-ses-Iloses, en el terme municipal de Folgueroles, fou excavat per J. Gudiol i la «colla de Gurb» als voltants de l'any 1920. Hi localitzaren un sepulcre format per lloses primes de planta rectangular (1,76 x 0,49 m.) orientat de llevant a ponent. Segons els seus excavadors⁸, a l'interior es trobaren restes humanes en forma desordenada que tenien, però, la part de les cames ben posades, fet que els va permetre de suposar la ubicació del crani en el costat de ponent.

A l'exterior, tocant, però, a les lloses, apareixen els materials que avui analitzem. Aquests estaven col·locats de forma desordenada, fet que, amb la disposició dels ossos a l'interior de la sepultura, va permetre la suposició d'una violació anterior per part de «cercadors de tresors».

Material arqueològic

CERÀMICA. Les restes que es trobaren al Sepulcre del Turó de les Mentides es conserven al Museu Episcopal de Vic. Les conformen diferents fragments de ceràmica amb un conjunt de 7 plats/tapadores, així com uns 125 fragments de ceràmica a mà diversos. Amb la mateixa procedència hi ha un petit lot de 18 fragments de ceràmica a torn que no inclourem en aquest estudi per ésser més tardà. J. Gudiol parla també d'una petita mola plana de pedra arenisca que no hem pogut localitzar.

Les pastes són granuloses, amb desgredant abundós, normalment de tamany petit i mitjà i format per grans de quars i feldespat.

Els acabats dels plats/tapadores es presenten unificats, tots tenen un acabat polit a l'interior, mentre que a l'exterior les superfícies són rugoses o grolleres. Pel que fa a les tonalitats, per a 4 ex. serien tons foscos: gris-fosc; els altres tindrien una tonalitat marró.

La resta de materials presenta uns acabats allissats o polits, amb molt pocs de grollers a l'interior, mentre que a l'exterior aquests augmenten en detriment dels polits. Conserven les mateixes tonalitats que el grup anterior.

Decoracions. Tenim representats els tipus següents de decoració:

7. Dolors MOLAS i ELISABET HUNTINGFORD: *El jaciment ibero-romà de la Caseta, «AUSA»* núm. 85, pàg. 156-164, 3 figs., Vic 1977.

8. Veure J. GUDIOL: *Les primeres civilitzacions ausetanes*, p. 76-79, Vic 1921 (full velografat) o J. RIUS i SERRA: *El turó de les Mentides*, «Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans», MCMXV - XX, Barcelona 1925.

- Tècnica impresa:
 - motiu circular (1 ex.) associat amb incisions a l'inici del cos. (Làm. 5 Fig. 10).
 - motiu unguar (1 ex.) al llavi. (Làm. 5 Fig. 7).
- Tècnica incisa:
 - motiu espina de peix (3 ex.).
 - motiu ziga-zaga (1 ex.) (Làm. 5 Fig. 9).
- Tècnica d'acanalats:
 - Acanalats amplis horitzontals (7 ex.) (Làm. 5 Fig. 1-2-3).
- Decoració plàstica
 - Cordó imprès (motiu digital) + incisions (1 ex.) (Làm. 5 Fig. 13).
 - Cordó imprès, motiu digital (2 ex.) (Làm. 5 Fig. 11).
 - Cordó imprès, motiu triangular (1 ex.) que s'escampa a la part superior del cos (Làm. 5 Fig. 12).
 - Cordó incís + incisions en espina de peix a la part del cos (1 ex.) (Làm. 5 Fig. 6).
 - Cordó incís (Làm. 5 Fig. 8).

Formes. Diferents fragments permeten la reconstrucció gairebé completa de 7 plats/tapadores, amb parets divergents amb perfil rectilini i fons umbilicat en 4 ex.; en els altres ens és desconegut. Dos d'ells tenen nansa vertical, de secció circular a la part superior.

Els fragments amb forma donen:

Vores:

- Tipus D. vora secant inclinada a l'exterior de parets rectilínies (1 ex.).
- Tipus E. vora secant inclinada a l'exterior de perfil convex (3 ex.).
- Tipus C. vora secant inclinada a l'exterior de parets còncaues (1 ex.).

Llavis:

- Tipus 1. Llavi arrodonit (4 ex.).
- Tipus 5. Llavi aplanat oblic a l'exterior (1 ex.).

Bases:

Se'n recolliren un total de 8 ex. D'aquests, 7 són bases planes i 1 umbilicada. Sis exemplars no tenen vorell i 2 en tenen. El perfil exterior del fons del cos sol ésser rectilini.

Els cinc jaciments que acabem de presentar constitueixen les primeres troballes a l'aire lliure corresponents als períodes de transició de l'edat del Bronze Final i Primera edat del Ferro (cronologia aproximada: IX-VII a.C.) a la comarca d'Osona. Un major intent d'aprofundiment cronològic s'enfronta amb les limitacions d'informació dels jaciments, al mateix temps que amb la manca d'elements cronològics segurs per a aquests períodes a la comarca d'Osona.

Voldríem acabar fent una sèrie de consideracions generals sobre els jaciments avui estudiats.

En primer lloc, remarcar la seva ubicació geogràfica. Així, quatre dels cinc jaciments es troben situats a la vora del riu Ter i en punts geogràficament elevats. Caldria destacar, també, la presència de jaciments a la Plana, sortint dels emplaça-

ments, dels períodes anteriors, encaixats en el relleu abrupte de les Guïlleries i la Vall de Sau.

En segon lloc, i pel que fa a la interpretació dels diferents tipus de jaciments, que les troballes del Rec de la Fíbula i les recents de Can Caseta comporten l'existència d'hàbitats. Les precisions sobre els diferents tipus de rituals funeraris utilitzats en aquests moments són ja més difícils, si bé sembla que existeixen —Can Caseta i Turó de les Mentides— inhumacions en aquesta àrea, en un moment d'àmplia generalització del ritu de la incineració, mentre aquest segueix essent desconegut, malgrat que alguna de les troballes presentades ens hi faci pensar.